

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

M 51

Tjänste

Kopia från Institutet för språk och folkminnen, Frågelista M 51

GIVA OCH TAGA.

I. Giva.

1. Giva: hur böjes ordet (märk särskilt dialektens motsvarighet till riksspråkets gåve, t.ex. om du gåve mig det där ändå)? Anför fraser, vilka visa, huruvida ordet åtföljes av dativ eller ej, ex. giva korna byttorna, giva kalven dricka! Kan ordföljden i ex. som det senast anförda bli: giva dricka kalven, giva äta skolmästaren? Kan ordet i dylika uttryck få betydelsen 'föranleda att, få att, låta', t.ex. giva le barnen, giva grina lillkullan, han gav göra det 'han lät göra det' Talesätt med giva, t.ex. Då man ger av det, som är givet, så ler Vårherre?

Har giva i målet betydelsen 'fodra kreaturen (hästen)? Anför i så fall ex. på denna användning av ordet: jag har just nu givit havre, har du givit dem ett varv? 'har du utfodrat dem en gång'!

Anför ex. på användningen av giva sig i olika betydelser ('bli mindre stark: om köld, 'giva efter' (för tyngd e.d.), 'ge tappt', giva sig till 'vila sig från arbete', 'stanna kvar', lugna sig, låta bli att vara orolig', giva sig av, giva sig i lag med, giva sig (ut-) över 'bli översiggiven')!

Anför ex. på från riksspråket avvikande användning av ordets passiva form: de tyckas rent ha givits upp 'de måtte ha blivit alldeles uppgivna av trötthet'!

Anför ex. på användningen av giva i från riksspråket avvikande sammanställningar med adverb: jag har givit mellan fem kronor 'jag har betalat en mellangift av fem kronor', då ger det ner i bröstet 'då kommer det mjölk i bröstet', det har givit ned i flera dygn 'det har varit nederbörd i flera dygn', man skall inte giva hoppet så ut på en gång 'man bör inte uppgiva hoppet så på en gång', har du något att giva mot 'har du några pengar att ge tillbaka med?', han ger inte om det något 'det märks inte på honom', hur du ger å 'så du skriker!', ge på stutarna 'göda stutarna', giva till 'ursäkta, förlåta', giva vid sig 'lugna sig, låta sig övertalas'!

2. Är ordet givare levande i målet, t.ex. i betydelsen 'kortutdelare i kortspel' eller i uttryck som givare-tagare, kattens be- dragare (om en, som ger, men sedan tar tillbaka)?

Om 'givmild' etc., se frågel. "Fattigdom och rikedom", 207.

3. Andra beteckningar för 'giva (överlämna)': antvaradsla, fly (fly mig tömmen!) få (få mig glaset!) hande (hande hit min yx!)? Giv ex. i fraser på hithörande ords användning!

4. Beteckningar för 'gåva': gåva, skänk, giva? Är ordet all- mosa levande i målet? Finnas hithörande ord med mera specialiserad betydelse: blidska 'liten gåva, som man ömsesidigt giver (av glädje och vänskap)', foker 'matknyten, som ges bort', fästergåva 'gåva,

som fästmannen ger fästmön', 'gnos 'vängåva; gåva, som en kvinna ger åt en man', godminne 'vängåva', godvilja 'gåvor, mutor; present, som ges till tecken av erkänsla eller för att vinna någons tjänstvillighet; present, som ges som tillägg till lön eller skuld eller utöver vad man anses absolut skyldig att giva', handsöl 'drickspengar; lycka med ett köp', välgoda 'vänskapsskänk, traktering'?

5. Giv exempel på ord inom betydelseområdet 'giva gåvor (fägna, undfägna)': de bära på honom allt vad de kunna 'de ge honom så mycket gåvor, de kunna', vi skola fägna honom med något 'vi skola ge honom en gåva, som gläder honom', hydda med någon 'skicka en godbit till någon'!

6. Beteckningar för 'till skänks': till gängens, till gäves?

II. Byta.

Om byte vid handel, se frågel. 11!

7. Byta: hur böjes ordet? Anför fraser, vilka visa, huruvida ordet åtföljes av dativ eller ej: skolom vi byta hästom, byta dagom 'göra något på en annan dag än den först bestämda'!

Beteckningar för 'göra ett dåligt byte': missbyta, han bytte, som lommen bytte fötter? för 'byta hastigt': byta osett, kastbyta, kasta?

Kan byta betyda 'dela (skifta, göra arvskifte)': byta brännvinet 'dela brännvinet' (dativ eller akkusativ?), gården är bytt i tre delar 'gården är skiftad i tre delar', de ha hållit på och bytt i Nilses 'de ha gjort arvskifte i Nilsesgården'?

Finns reflexiva eller adverbialkonstruktioner med byta? Exempel: byta sig upp 'vinna på ett byte', byta av sig rocken 'byta om rock', låt mig byta av dig 'avlösa dig', vi ha bytt ihop oss med Lokomas 'vi ha gjort arbetsbyte med Lokfamiljen', byta åt barnen goda 'dela ut godsaker åt barnen', byta sönder kakan 'dela kakan', hon bytte till maten åt barnen 'hon delade ut maten åt barnen', jag har bytt mig till en bra häst 'jag har skaffat mig en bra häst genom byte'.

8. Finns byte i betydelsen 'handlingen att byta': du har gjort ett gott byte, missbyte 'ofördelaktigt byte'? i betydelsen 'delning, skifte, arvskifte': han har givit till bytes nu 'han har skiftat gården mellan arvingarna nu'?

9. Anför andra till byta hörande ord: byta 'handlingen att byta', byteslag 'ett grannskap, som kommit överens att vara med vid gästbud och medhava gästbudsmat', byting 'byte' (far med byting jämnt (han) håll jämt på och byter'), byting 'bortbyting, elakt barn etc.', bytningsbarn, bytesbarn, bytesunge 'bortbyting', bytnål 'stoppnål (emedan flickor sinsemellan byta sådana)', bytarmarknad 'byte; byteshandel'!

10. Beteckningar för 'traktering i samband med byte': bytarkalas, bytesskål?

11. Finns andra beteckningar för 'byta utan mellangift, hastigt byta': hy, hyska, kvala, rumpa?

III. Låna.

12. Låna (läna): hur böjes ordet? Styr det dativ? Giv ex. i fraser på dess användning, dels i betydelsen 'låna av någon', dels i betydelsen 'låna till någon'. Finns ordet i några från riksspråket avvikande sammanställningar med adverb: låna_åter (låna_att) 'låna tillbaka (ett utlånat föremål)'?

Om låna_eld, se frågelistan 13! Kan detta uttryck ha betydelsen 'ha bråttom'?

13. Lån (län)? Långlån? Till_låns (till_skylds): fras därmed! Finnas från riksspråket avvikande uttryck med ordet lån: tack_för_lån_kasungen 'tack för lånet av pälsen', gå_i_låne, driva_lån_ur_gårde 'gå som lån från den ena gården till den andra'?

Finns ordet låning i betydelsen 'lån': få_till_lånings?

Finns en sammansättningsled lånes- med betydelsen 'lånad': lånesklocka 'lånad klocka', lånesbyxor 'lånade byxor'?

Om penninglån, ränta m.m., se planerad frågelista om penningar m.m.

14. Lånbyta 'byta på kort tid': styr det dativ, t.ex. skolom_vi_lånbyta_skidom?

15. Beteckningar för 'lånat föremål': låningsgods, lånkläder?

16. Andra beteckningar för 'låna': leja, lånda, skippa, ålätta? Finnas hithörande ord med mera specialiserad betydelse: procendera 'utlåna mot procent', överhörd 'överlupen med begäran att få låna'?

17. Hur tackar man vid återlämnandet av något givet eller lånfånget: tack_för_lån, tack_för_tiva (d.v.s. uti_var; vid återlämnande t.ex. av en bytta, som innehållit smör)?

18. Beteckningar för 'ta på kredit': borga?

Om borgen och borgesman, se planerad frågelista om penningar m.m.

19. Beteckningar för 'skuld': gäld (gälderna_drogo_honom_på_knäna), skuld? för 'skyldig': skuldog, (bort)skyldig (styr ordet dativ?)? för hårt belastad med skulder: bortskyldig, gäldskyldig, gäldsnärjd? Finns välskyldig 'som är skyldig att betala någon åtminstone så eller så mycket' (du_är_då_välskyldig_honom_en_krona 'du är skyldig att betala honom åtminstone en krona')?

Om borgenär, gäldenär etc., se planerad frågelista om penningar m.m.

20. Kan verbet skylla användas i betydelsen 'vara skyldig': jag_skyller_honom_mycket_tack?

21. Beteckning för 'fri från skulder': gäldfri, gäldlös? för 'kvitt': skult (nu_är_det_skult_oss_emellan), skuld_om_skuld? för 'kvitta': jag_skultar_med_dig_om_du_vill, jag_skultade_med_honom (dativ?)? Användes ordet skulta särskilt om avräkning i fråga om allmänna (by-, rote-, fjärdings-) arbeten?

IV. Tigga.

22. Tigga: hur böjes ordet? Kan det konstrueras olika mot i riksspråket: får_jag_tigga_dig_litet_mjolk 'tigga litet mjolk av dig'?

Har tigga i målet betydelsen 'bedriva tiggeri (begära allmosor)' eller endast den mera allmänna betydelsen 'bedja att få'? Anför fraser, som visa, hur härmed förhåller sig!

23. Andra beteckningar för 'tigga (bedriva tiggeri)': bedas, bess, beisa, bedsla, be_giva_sig (han_gick_och_bad_ge_sig 'tiggde'), bettla, borka, fantisera, fängta, gnärsa, marodera, tinta?

24. Anför vad sagesmännen minnas om tiggeriet i forna tider! Hade socknens invånare (eller invånarna i någon viss del av socknen) formlig rätt att bedriva tiggeri även utom hemsocknen? Gällde denna rätt hela riket eller endast vissa delar av detta? Fordrades tiggarpass för den, som tiggde? Vem utfärdade detta pass?

Hur behandlades tiggaren vid ankomsten till en främmande by? Fanns tiggarklubba i byn? Skulle den tiggande leta_åter_klubban genast vid ankomsten till byn? Eller uppsökte han först by(s)-mannen (skämtsamt kallad levandesklubban), som sedan ledsagade honom ut i gårdarna? Vad fick han i den gård, som hade skyldighet att hysa honom (husrum? mat? dryck? kläder? matsäck)?

Hur bestraffades olovligt tiggeri: klubbskjuts (beskriv denna) till hemorten? krigstjänst eller arbete på fästning? tvångsarbete på spinnhus?

Var det företrädesvis barn (i.s. flickor) och gamla, som sändes ut för att tigga? Vad skulle tiggarbarnen säga, då de kommo in i en gård ("Jag är från Älvdalen; jag är så fattig". "Jag går och bess.")? Hur mycket var det sed att giva varje tiggare (två ösor mjöl? något mera)? Brukade tiggarbarnen hålla upp påsen i en trekantig öppning med hjälp av mun och händer?

Känner man några berättelser om, hur tiggarna skrämde de snåla att visa givmildhet? Är någon folktro i samband med tiggeriet bekant, t.ex. att det slutade växa för hälsingarna, då de avvisade det tiggande dalfolket? Minns man några mera ovanliga tiggargestalter (Ulltiggaren, Rultan, Kånåtimpen)? Minns man några bekanta yttranden av tiggare, som ansett sig ha fått för mycket ("Det räcker nu.") eller för litet ("Jag plär få en brödkaka och en korb också.")?

Betraktade man vissa slag av handel (och i så fall vilka?) som maskerat tiggeri (gå_med_tiggarhus)?

25. Beteckningar för 'tiggare (tiggargubbe)': allmosehjon, bedsare, bedse, bettlare, fant, kale, kältring, lurk, tiggessgubbe, tigge-Lars, tiggbisse? för 'tiggarkäring': bedsarkäring, ståterska, tiggargumma, tiggekvinna? för 'tiggarbarn': tegubarn? för 'tiggarpojke': bedsarpojke, borkapojke, tiggeluns, tiggepojke? för 'tiggarpack, tiggarfölje': tigglöda, tiggespack?

26. Finnas omskrivande beteckningar för 'tigga': gå_bymellan, gå_med_käppen_och_säcken, gå_stackalestigen, springa_med_fyrskäften?

27. Finnas hithörande verb med mera specialiserad betydelse: foderbärga 'genom tiggeri på hösten samla ihop åt sig sitt årsförråd av livsförnödenheter, ull, lin o. dyl.', fängta 'vid inträffad olycka eller tillfälligt behov insamla frivilliga gåvor under gående från gård till gård'?

Om tiggande vid särskilda tillfällen (årshögtider, bröllop, barn-dop etc.), se specialfrågelistor över vederbörande ämnen!

28. Beteckningar för 'tiggarfärd': tiggresa? för 'tiggarsstav': pik, tiggarkäpp, tiggarsstake, tiggstav, tiggarspira? för 'tiggarpåse': maroderskoppe, tiggpåse?

29. Finns något minne av särskild plats i stugan eller särskild plats vid bordet för tiggare: tiggarbänk?

30. Giv exempel på ord eller uttryck, som utgå från det förakt, man hyste för tiggaren: tigg(ar)frossa 'frysning, ehuru det ej är kallt; darrning av kättja'; den, som giver, så han tigger, ska ha stryk, så han ligger!

31. Beteckningar för 'snylta (visa sig begärlig efter)': avsnåla, snaka, snika(s), vara tarv, snugga, snålas (kommer du och vill snålas bröd?), vilnas, vålnas? för 'snyltande (snylteri)': snugg? för 'snyltaktig (tiggaraktig)': pålitlig, snuggen, vilnisklig, vålnisklig? för 'snyltande (tiggaraktig) person, snyltgäst': dragspik, snakare, snuggare, snuggbitare, snuggpassapå, tarvskåra, tiggeskräppa? för gåva, som man snyltat (tiggt sig till)': snuggbit, snuggsmulor?

V. Taga.

Obs. Exempler i punkt 32 böra i detalj genomgå och liknande fraser anföras.

32. Taga (taka): hur böjes ordet? Anför betydelser, som avvika från riksspråket! Exempel: taga brinden 'jaga älg', taga tuvor 'ta upp torv', ingen tog oss 'ingen (av de kastade stenarna) träffade oss', de taga ned på hjulen 'de (plankorna på lasset) nå ned på hjulen', taga oxen (om ko), taga efter något 'sysselsätta sig med något' 'gripa med handen efter något', han kommer tagandes 'han kommer sättande', tar det något 'nappar det?', jag tar efter det 'jag letar i mitt minne efter det', det tog honom 'det tog på hans krafter', sådan en fin häst skall man just inte ha tagit 'en så vacker häst har man knappast sett'; han har tagit från hemmet 'begivit sig hemifrån', taga marken 'stiga ned på marken'.

Förekommer den passiva formen av taga i betydelser, som avvika från riksspråket? Exempel: du får inte tagas med kullom 'du får inte tvista med flickorna', tagas om det 'ta för sig' som det där skall tagas å 'som det där skall haka fast i'.

Exempel på sammanställningar av taga med adverb, vilka avvika från riksspråket: han tar av 'han börjar lida av ålderdomssvaghet', inte taga de av 'inte gå de ur' (om fläckar) det tog inte bortanmed 'det förfelade inte sin verkan', taga efter 'draga sitt sista andetag', 'stamma', han hade inte dugt ta ut 'räcka ut armarna så långt, famna så vitt med armarna', ta kvar värken 'bota värken', ta nere mig 'göra mig förtvivlad', ta vid 'taga sig, börja utvecklas' (om plantor), inte tar jag vid ingom annan 'inte övertar jag arbetet från någon annan', taga åter (att) 'ta reda på, tillvarataga', jag tog åter (att) honom på Lars 'jag kände igen honom på Lars', taga ihop för roten 'uppsam-

la rotens skattepresatation', taga åt sig 'ta illa vid sig (över ngt)', taga återom (att-om) 'gå tillbaka i tiden, göra något ogjort', ta fram 'uträtta (ett arbete)', ta ner oxen 'slakta oxen'.

Anför betydelser av ordet tag, vilka avvika från riksspråket!
Exempel: han fick sig ett bra tag, då han ensam ärvde fadern, det är ett tag med de här barnen 'besvär, bråk', de äro inte på taget i kväll 'de ha inte lust att nappa i kväll', slå tag om tag 'slå varannan gång, växelvis', många tag 'många arbetstempon', det är tagom åt, att kon skall kalva 'det är omedelbart förestående', om du har tag till det 'om du har tillfälle till det'.

Finns i målet ordet tagare i någon betydelse ('kvinna, som tar upp säd efter skördekarlen')?

Finnas från riksspråket avvikande sammansättningar med -tagen, t.ex. frosttagen 'angripen av frost', körtagen 'inkörd', långtagen 'mustig' (maltet är långtaget 'ger mycket dricka'), rørtagen 'mager', samtagen 'medelmåttig; grov; sammanmalet (om mjöl)'?

Om beteckningar för 'fatta tag i', 'gripa' etc., se frågel. 29, punkterna 60 - 61.

33. Finnas beteckningar för 'taga' med mera specialiserad betydelse? Exempel: fånga åt sig 'taga i fångvis'? han grammar i fatet 'han tar mycket och oförskämt ur fatet', gramsa, grabba 'taga med fulla handen', kapa 'taga, nappa åt sig', krafsa åt sig 'draga till sig', kava åt sig 'samla före åt sig med händerna', klona åt sig 'riva åt sig'.

34. Stjåla (ståla): hur böjes ordet? Avviker dess användning i något avseende från riksspråket? Exempel: stjåla till låns 'olovandes låna', de ha stulit mig 'de ha bestulit mig'? Kan stjålas brukas i betydelsen 'smyga': hon stjåls där än 'hon smyger sig dit ännu' det har stulits på honom något, medan han var ute och lekte 'han har fått något utslag'.

35. Andra beteckningar för 'stjåla': blåsa, fuska, förvana, förvanska, knalla, nalla, snyta, strala, tjuva, tyva, vipsa? Finnas uttryck som det är fantefått 'det har kommit i tjuvhänder'? sammansättningar som bortsnopad 'bortstulen', avknalad 'småningom stulen'?

36. Beteckningar (utöver de ovan anförda) för 'småstjåla, snatta': fnalla, fnaska, fnuska, fnussla, knappa, knappa, knaska, kralla, kuppa, kutsa, mussla, myssla, nada, nafsa, nagla, narta, naska, nifsa, njuska, nopa, nupa, pjuka, rappa, smuska, smussla, snappa, snaska, snifsa, snoppa, snuskla, trocka?

37. Beteckningar för 'bestjåla (plundra)': barstjåla 'bestjåla ngn på allt vad han äger', tulla (du har vackert tullat mig)? för 'bestulen (utplundrad)': skamstulen, barkad?

38. Finnas inom betydelseområdet 'stjåla, snatta, med orätt l. våld tillägna sig' ord med mera specialiserad betydelse? Exempel: draga undan 'göra bodräkt, hemligen draga ngt ur det gemensamma boet', egna åt sig, foka åt sig 'tillskansa sig', fubbla till sig (han fubblade till sig sedlaboken), gaffla, grava åt sig (de bara riva åt sig och grava åt sig: sagt om storbolagens jordförvärv), kränga sig till 'förvärva med rätt eller orätt', lurja 'lura, bedraga', njussla,

'undansticka, oförmärkt nypa åt sig', nopa 'skaffa åt sig på vilket sätt som helst, hederligt l. ohederligt', pracka 'bedraga i handel', rana 'råna, röva', riva åt sig, skacka sig fram 'snålt och begärligt, men dåligt och krent reda sig i sammanlevnaden eller i det enskilda livet', sko sig 'göra sig olovlig vinst', smita sig till 'stjäla sig till, olovligen tillägna sig', smyga undan 'oförmärkt smussa till sig', snegla, snilka 'av snålhet skinna andra', tjuvstjälja 'stjäla allt löst, som finns på ett ställe'.

39. Beteckningar för 'stöld': stjälning, tyvnad? för 'snatteri': avsnelning, fnusk, fuskeri? Anför exempel på hithörande substantiv med mera specialiserad betydelse: drag 'bodräkt, hustjuvnad', låsbrott 'inbrott', trögel 'bedrägeri'!

40. Anför från riksspråket avvikande adjektiv inom betydelseområdet 'tjuvaktig, snattaktig, bedräglig etc.'! Exempel: beckhända, beckhänt, beckig, fuskig 'snattande, bedräglig', handargig 'klåfingrig, tjuvaktig', knallaktig 'fallen för att snatta', knavig, långfingrig, naded, naurted, narsken 'som snålt vill lägga sig till med allting', naskig, snapphänt, snusklad, tyvaktig, tjuvhaltig, tjuvlyckig, tjuvsig, tjuvsk, tjuvot.

Beteckningar för 'vara tjuvaktig': han har beckhänder, det vill halvdels fastna vid honom, det hänger vid honom, han kan inte låta vara det som är? för 'tjuvaktighet': tjuvska?

41. Tjuv (tjyv, tyv)? Kan ordet betyda '(bestraffad) brottsling i allmänhet'? Giv exempel på bildlig användning av tjuv: tjuv i ljust, asket är då en smörtjuv, sörpbyttor äro fodertjuvar!

Vad minns man om bestraffning av stöld i äldre tider: handens avhuggning? spöstraff eller andra kroppsstraff (tjuvhandskar, tjuvkällaren)? skamstraff (tjuvpall)? fängelse (tjuvkista)? böter (tjuvtunna)?

Finnas andra benämningar, tillhörande området för det allmännas behandling av tjuvnad? Exempel: tjuvgjord 'överbevisad om stöld', toesmann 'en, som påtager sig hava utövat ett brott, t.ex. en stöld, varvid han haft medhjälpare, som dock ej nämnas'.

Finnas minnen av särskilt tjuvspråk? Minns man några ord ur detta språk? Hemliga igenkänningstecken o.d. använda av tjuvar?

Finnas berättelser om berömda stortjuvar (Lasse-maja, Dal-Per)? Minns man hela yttranden av dylika tjuvar: jag har sett både svart- och vitkalvar; vill du inte leva, så får du dö (Lasse-maja)?

42. Andra beteckningar för 'tjuv, snattare, tjuvaktig person, tjuvaktig man': dragspik, fnaskus, knallus, snuskare, snuta, stjäl-svin, tjuvlycka, tjuvnagel, tjuvpäls, tjuvsmörjel, tjuvstryker, tjuv-nalle? Beteckningar för 'tjuvaktig kvinna': nalla, tjuvgumma, tjuv-piga? för 'tjuvaktigt barn': tjuvunge?

43. Beteckning för 'stortjuv': alltjuv? för 'utlörd tjuv, yrkes-tjuv': rammer, ramtjuv?

44. Finnas särskilda beteckningar för mera speciella slag av tjuvar? Exempel: fäladstjuv, gorrtjuv, gorrvarg 'kreaturstjuv', kål-

tjuv (anses "gubben i månen" för en straffad kåltjuv?), korp 'roffare, prejare', kyrktjuv (han är rak i ryggen som kyrketjuv), lommetjyv 'ficktjuv', lurjant, prackare 'bedragare'.

45. Beteckning för 'tjuvgods': stälgods, stuletgods? för 'byte (fångst)': kap? Finnas mera specialiserade benämningar på hithörande område: tjuvstycke 'den del av tjuvgodset, som tjuven vid flykt kastar efter sig', tyvenholt 'stulet trä'?

46. Beteckningar för 'tjuvnäste': tyvbylla? för 'dölja (tjuvgods)': håla, lägga å lönn? för 'tjuvgömmare': dylare (dylaren är inte bättre än skylaren)?